

Disertații tipărite în sec. XVII în Transilvania, păstrate în colecția Teleki din Târgu-Mureș

Annamária KIMPIÁN

Biblioteca Județeană Mureș, Colecții Speciale Biblioteca Teleki-Bolyai
Mureș County Library, Special Collections: Teleki-Bolyai Library
Personal e-mail: telekiteka.ms@gmail.com

Theses in Sámuel Teleki's Collection Printed in 17th Century Transylvania

This collection of theses is an integral part of Sámuel Teleki's vision regarding his scientific, encyclopaedic library. Thus the presence of the great number of volumes of theses is not surprising in this library that was created to further the culture, education and to close the scientific gap of Târgu-Mureș and in the interpretation of the founder that of the whole Transylvania.

As a didactic genre, the thesis has had centuries of history. During the centuries, the thesis in today's sense written on the occasion of graduating a university or doctoral studies has been given several names, disputation, dissertation and thesis being the most used terms.

In the Teleki Library of Târgu-Mureș there are 10 theses that were printed 17th century Transylvania. Some of these are rare editions (2-3 known copies, or just one complete copy), however there are theses that survived in two copies in Târgu-Mureș. The research and cataloguing of the theses is not one of the favourite activities of today's librarians. Fittingly Sámuel Teleki himself said that this was a great and tedious work. However, these small prints can offer a great number of surprises that can be used not only in the history of education and schools, but also in the history of printing, as well as in the history of books and libraries (because of the fact that they are not as significant, there are many unique copies), they can also offer directions within the history of different disciplines of science, history of ideas, in issues regarding the history of philology, family and culture.

Keywords: 17th century printing, Transylvanica, history of education and schools, Sámuel Teleki's Library.

Disertația, ca element didactic, are o istorie de sute de ani. A fost introdusă în curriculumul școlar de universități în sec. XIII-XIV. O disputație decurgea astfel: o temă dată era susținută sau combătută după reguli stricte de către elevii desemnați pe aceste roluri (susținătorul a fost numit *defendens*, cel care combătea a fost numit *opponens*)¹. Le regăsim sub diferite denumiri, care sunt de fapt niște exerciții, prin care se ajungea la redactarea/realizarea unei disertații: *dissertatio* (expunere), *disputatio* (discuție, dezbateri), *disquisitio* (cercetare), *commentatio* (reflexie), *refutatio* (combatere).

Disertația a avut un rol important din mai multe puncte de vedere în procesul educației. În primul rând, participarea activă la o dispută publică organizată în cadrul universității era necesară pentru obținerea unui grad academic (la acesta face referire expresia *pro gradu*, prezentă de multe ori pe pagina de titlu). În al doilea rând, avea rolul unui exercițiu: studenții își însușeau într-un cadru academic capacitatea de liberă prezentare, argumentarea logică, gramatica limbii latine, precum și folosirea elegantă a limbii latine. Dezbateri de teme mai puțin cunoscute sau care nu fac parte din

curriculumul academic în cadrul disertațiilor este un alt rol important, pe care disertația l-a jucat în cursul pregătirii studenților. În final, prin susținerea unei dispute, studentul avea oportunitatea de a arăta colegiului academic cât de pregătit este în domeniul său (științe/teologie/drept), talentul său retoric, cunoștințele sale de limbă, toate acestea îndrituindu-l să ocupe o catedră, fie ea școlară sau universitară².

În unele cazuri aceste disputații au fost tipărite. Numărul lor crește spre sfârșitul secolului al XVI-lea și începutul secolului al XVII-lea. Disertațiile diferă între ele în lungime: de la 2-3 pagini³ până la 100 de pagini. Disertațiile mai lungi, care de obicei dezbate o temă mai vastă, de cele mai multe ori au fost împărțite între mai mulți studenți, tezele fiind tipărite fie separat, pe foaia de titlu apărând doar numele studentului care a lucrat la partea respectivă, fie cu titlu comun, pe foaia de titlu apărând doar numele profesorului, numele studenților participanți fiind enumerate la începutul sau la sfârșitul tipăriturii.

Disertațiile tipărite servesc anumitor scopuri de reprezentare: pe de o parte, acestea arată cât de vie este viața academică în instituția respectivă, atrăgând mai mulți studenți și profesori de renume la universitatea respectivă. Pe de altă parte, studentul, prin dedicația așezată imediat după foaia de titlu (de multe ori pe versoul acestuia), aducea mulțumiri celor care l-au sprijinit material (sau spiritual) în timpul studiilor.

Disertația a pătruns foarte repede și în formele de învățământ preuniversitar. Rolul lor nu era diferit de rolul celor realizate în cadrul universitar, unele dintre aceste disertații școlare fiind și ele tipărite.

Disputațiile făceau parte și din curriculumul unităților de învățământ din Transilvania. Desfășurarea acestora a fost reglementată prin legile școlare, întocmite și adoptate de fiecare școală în parte. Cele mai vechi legi școlare, care de altfel conțin regulamentele după care funcționau respectivele școli, cunoscute în prezent sunt ale colegiilor evanghelice din Bistrița (1596) și Sibiu (1598). Însă, în legătură cu susținerea unei disertații, se vehiculează o dată mai timpurie: în anul 1592, la Sibiu, a fost organizată o disputație despre etica lui Aristotel⁴.

Legea școlară a colegiului din Sibiu, elaborată de rectorul Leonhard Hermann, ne informează despre faptul că rectorul era însărcinat cu conducerea disertațiilor⁵.

Ratio Studiorum, legea școlilor iezuite, elaborată în anul 1599, a oferit un cadru general tuturor școlilor congregației, indiferent de locația lor. Astfel, și pentru elevii Colegiului din Cluj au fost organizate disputații pentru cei din clasele de filosofie și teologie, de multe ori acestea fiind deschise pentru toți cei dornici să asculte o disputație, chiar din afara cadrului academic, disputele fiind de multe ori și tipărite⁶.

Începând cu anul 1629, principele Bethlen Gábor a pornit pe drumul dezvoltării Colegiului Reformat din Alba Iulia la grad de academie, prin chemarea la catedra școlii a celor trei profesori germani, Heinrich

Alsted, Ludwig Philipp Piscator și Johann Heinrich Bisterfeld. În conformitate cu cerințele principelui, cei trei au întocmit un program de dezvoltare a școlii. Planul prezentat principesei Catharina de Brandenburg se compune din două părți: *Articuli concernentes illustrem Transilvaniae scholam* și *Leges illustris scholae Transilvaniae*. În a doua parte, cea referitoare la regulamentul de funcționare a școlii, sunt descrise obligațiile învățătorilor și ale profesorilor, între ele regăsidu-se și organizarea disputațiilor. Profesorul care nu conducea disputații era obligat să plătească în vistieria școlii dublul sumei pe care o primea într-un an pentru predarea materiei respective⁷.

Participarea la dispute a fost obligatorie și pentru elevi. Prezența era obligatorie, indiferent dacă elevul avea un rol activ (*defendens* sau *opponens*) sau pasiv (doar ca auditoriu). Elevii claselor de teologie susțineau disputații în fiecare sâmbătă de la orele 8 și 9, iar cei din clasele de filozofie, în fiecare miercuri, de la orele 13 și 14⁸.

La punctul 18 al legii se vorbește și despre necesitatea tipăririi disertațiilor: *este necesară tipărirea pe bani publici a cel puțin zece disertații în fiecare semestru, ca în acest fel să fie propagată școala, iar după ce devine cunoscută, să se păstreze renumele câștigat*⁹.

Dintre disputele tipărite în cursul secolului al XVII-lea pe teritoriul Transilvaniei de azi (împreună cu Banatul și Crișana), zece (dintre care două în două exemplare) se păstrează în colecția contelui Teleki Sámuel¹⁰, care în prezent face parte din colecțiile Bibliotecii Teleki-Bolyai din Târgu-Mureș.

Disertațiile păstrate în colecția Teleki au fost tipărite între anii 1650-1681. Cele mai multe, patru la număr, au apărut la Sibiu. Trei au fost tipărite la Oradea, câte una, la Alba Iulia și la Cluj.

Cea mai veche disertație din această colecție a ieșit de sub tipar în anul 1650, la Oradea. Disertația *Disputatio theologica de perseverantia sanctorum...*¹¹ a fost susținută de Beckskeházi István, seniorul colegiului, la 19 februarie 1650, sub președinția profesorului Tofeus Mihály (1624-1684), viitorul episcop reformat al Transilvaniei. Dedicția autorului este una scurtă și concisă: *Universitati Varadiensis ac reverendis pastoribus*. Disertația conține 25 de teze, în care studentul dezvoltă concepția reformată despre sfinții care, în pofida tentației și a păcatului, au reușit să rămână încrezători în mila Domnului. Din această disertație s-a păstrat un singur exemplar, cel aflat în colecția Teleki.

Din Alba Iulia ne-a parvenit o singură disertație, apărută în anul 1651. Profesorul Johann Heinrich Biesterfeld (1605-1655) a împărțit tema disertației *Beata beatae virginis ars*¹² între 22 de elevi. Disputațiile au fost susținute la date diferite în cursul lunilor august, septembrie și noiembrie, în Academia de la Alba Iulia. Numele elevilor se regăsesc pe ultima pagină a disertației tipărite. După numele fiecărui elev se precizează: originea (siculus, hungarus, walachus, saxo,

bohemus, scepusius), rangul (nobilis), funcția școlară (senior, contrascriba, collaborator primus, collaborator secundus).

Titlul disertației este explicat de profesorul însuși: Fecioara Maria, prin cunoașterea adevăratului sens al Sfintei Scripturi, precum și prin urmărirea întocmai a normelor formulate de aceasta, este un exemplu demn de urmat pentru toți creștini.

În momentul de față se cunosc patru exemplare din această disertație: două în Biblioteca Teleki-Bolyai (un exemplar în colecția Teleki, unul în colecția fostului Colegiu Reformat din Târgu-Mureș, actualmente colecția Bolyai), un exemplar în Sibiu, altul în colecția Bibliotecii Academiei Ungare din Budapesta.

Pe partea superioară a foii de titlu al exemplarului păstrat în colecția Teleki se află o inscripție în limba maghiară: *Ez a csalárd németh ez könyvet soha se irta volna ha en Varadi nem disputáltam volna. (Acest neamț viclean nu ar fi scris această carte dacă eu, Varadi, nu aş fi disputat).* De la o altă mână provine inscripția *Donu. Auct.* deasupra numelui lui Bisterfeld. Așezate în timp, a doua inscripție a fost probabil prima, urmată de cea a lui Varadi.

Am încercat să aflăm mai multe despre acest Varadi, al cărui nume îl regăsim între numele studenților disertatori, *Franciscus K. Váradí Nobilis Hungarus*, însă până la momentul predării prezentului studiu nu am avut succes în acest demers. Ar fi fost interesant de știut care a fost relația lui cu profesorul renumit al colegiului din Alba, cum a evoluat viața lui personală, ce anume l-a condus să noteze acele cuvinte deloc măgulitoare despre Bisterfeld. Se pare că a fost vorba de un conflict personal. Atât academia, cât și profesorii de acolo se bucurau de recunoaștere; unii elevi, venind din provincii îndepărtate pentru a studia aici, aveau altă religie decât cea reformată, mărturie fiind însăși lista elevilor disertatori: unul a venit din Boemia, celălalt din regiunea Spiș; erau mai mulți evanghelici (sașii) și un ortodox (românul din Caransebeș).

Sub președinția lui Komáromi Csipkés György (1628-1678) au disertat doi studenți, Csehi P. András și Mediomontanus Cimbalmos János. *Disputatio theologica de lamiis veneficis...*¹³ (Oradea, 1656) se bazează pe opera lui Wierus (Jan Weyer). Cele zece teze ale disertației tratează denumirile și categoriile diferite ale vrăjitoarelor, magicienilor, a celor posedați de diavol, tacticile lor, precum și dovezile pe baza cărora acestea pot fi recunoscute și pedepsite. Amândoi studenții și-au trimis disertația viitorului episcop Mihály Tofeus, conform inscripției de la sfârșitul lucrării lui Csehi¹⁴. În urma celor mai noi cercetări în istoria tiparului din Oradea au fost identificate 11 disertații tipărite de Szenczi Kertész Ábrahám în orașul de pe malul Crișului Repede¹⁵.

Din disertația lui Cimbalmos s-au păstrat trei exemplare: în Biblioteca Széchényi din Budapesta,

în biblioteca colegiului reformat din Sárospatak și în Biblioteca Teleki. Acestea două din urmă sunt exemplare complete. Din disertația lui Csehi s-au păstrat patru exemplare: două în biblioteca Széchényi, unul în Teleki și un exemplar incomplet în Biblioteca Centrală Universitară „Lucian Blaga” din Cluj-Napoca.

Disertația lui Csehi este interesantă pentru noi nu numai pentru inscripția de donație către Tofeus, ci și pentru faptul că unul dintre cele două poeme de felicitare adresate studentului a fost scris de sibianul Jakob Schnitzler.

Despre Jakob Schnitzler, datorită acestui poem, aflăm că în drumul său spre Universitatea din Wittenberg s-a oprit pentru ceva timp și la Debrecen. Despre el știm din literatura de specialitate că a trăit între anii 1636-1684, a studiat la Universitatea din Wittenberg între anii 1656-1658, iar până în anul 1662 a rămas la universitate ca profesor adjunct. După întoarcerea acasă a devenit rectorul Gimnaziului Evanghelic din Sibiu. Începând cu anul 1668, până în 1684, anul morții sale, a servit ca preot în orașul natal¹⁶.

Numele lui Schnitzler nu l-am găsit în matricola Colegiului Reformat din Debrecen¹⁷. Probabil că nu a semnat regulamentul școlii, ceea ce nu este ceva neobișnuit pentru perioada respectivă. Și așa a avut dreptul de a participa la cursurile ținute în colegiu, fapt prin care se poate explica publicarea aceluia poem de felicitare. O altă surpriză am avut când am găsit numele tatălui lui Schnitzler în matricola colegiului. Jakobus Schnitzler senior s-a înscris în Colegiul Reformat din Debrecen la 16 martie 1620¹⁸. De altfel, Schnitzler senior, în prima fază, a urmarit cursurile Universității din Wittenberg¹⁹. Așadar, se pare că fiul a urmat traseul de peregrinare al tatălui.

La Sibiu au apărut patru disertații, toate în tipografia lui Szenczi Kertész Ábrahám. În anul 1665 au apărut trei disertații: una scrisă la profesorul Enyedi Sámuel, celelalte două, la profesorul Kézdivásárhelyi Péter, amândoi profesori în Colegiul Reformat de la Aiud, urmașul de drept al Academiei din Alba Iulia, desființată în urma distrugerilor urmate de invazia turco-tătară din anul 1658.

Disertația *Disputatio philosophica de libero arbitrio...*²⁰, susținută de elevul Eperjesi Mihály sub președinția profesorului Enyedi Sámuel, abordează problematica liber arbitriului din punct de vedere filosofic, și nu teologic. Din disertația lui Eperjesi s-au păstrat două exemplare, ambele în colecția Teleki, ambele fiind deteriorate. Exemplarul Tq-153 col. 12 poartă însemnul de proprietate manuscris al lui Borosnyai Nagy Zsigmond, profesorul colegiului reformat din Aiud.

Cele două disertații susținute sub coordonarea profesorului Kézdivásárhelyi au aceeași temă, una fiind continuarea celeilalte. Cea cu data susținerii în ianuarie este de fapt partea a doua, iar cea cu data din martie este

prima, în succesiunea logică a a problemei dezbătute, fapt subliniat și prin numerotarea paginilor. *Disputatio theologica, de fide, ... publice tueri conabitur Johannes Petki Transylv. ad diem 24. Januarii...*²¹ are paginația 17-30, iar pentru *Disputatio theologica de natura et partitione theologiae ... publico examini submittit Paulus Hunyadi Transylvano-Hungarus ad diem (7) Martii...*²² paginația este 1-16.

Profesorul argumentează alegerea temei în prefața disertației: prin aceste teze vrea să ajute elevii colegiului, deoarece biblioteca instituției a pierit din cauza vicisitudinilor vremii (aici face referire la biblioteca Academiei din Alba Iulia). Deoarece cursurile lui s-au bazat pe lucrarea *Medulla theologica* a lui William Ames, disertațiile urmăresc întocmai învățătura lui Amesius, ceea ce ar putea însemna că profesorul a pregătit de fapt un fel de manual pentru elevi.

Disertația lui Hunyadi se regăsește în trei exemplare: două la Budapesta, unul la Biblioteca Széchényi, unul la Biblioteca Academiei Ungare, iar un exemplar la Târgu-Mureș. Disertația lui Petki este unicat, pagina de titlu purtând însemnul de proprietate manuscris al renumitului medic și profesor Páriz Pápai Ferenc din anul 1666, pe când era încă elev în Colegiul din Aiud.

În cea de a patra disertație tipărită la Sibiu în anul 1667 apare din nou numele lui Jakob Schnitzler. De data aceasta, el este profesorul la care Samuel Bausner, un elev venit din Sighișoara, a susținut disertația *Disputatio historico-theologica exhibens fasciculum quaestionum selectarum de nativitate Christi*²³. Schnitzler a argumentat tema aleasă pentru disertație prin faptul că magistratul orașului l-a chemat pentru catedra de filosofie a colegiului cu câteva zile înainte de Crăciun și i s-a părut oportună dezbateră a acestei teme. Pagina de dedicație are două variante cunoscute. Din prima variantă se cunosc două exemplare: unul se află în colecțiile Bibliotecii Academiei Ungare în Budapesta, unul în Biblioteca Muzeului Bruckenthal din Sibiu. Din a doua variantă se cunoaște un singur exemplar, cel din colecția Teleki.

Datorită acestei pagini de dedicație unicat putem completa cunoștințele noastre referitoare la Andreas Grelli (Grellius): în anul 1667 a fost preot în Sighișoara²⁴.

Ultima disertație prezentată în cadrul acestei lucrări a apărut la Cluj în anul 1681, în atelierul lui Veresegyházi Szentyel Mihály. Elevul din Baia Mare, Enyedi István, și-a susținut disertația *Disputatio theologica de lapsu, peccato et causa peccati ex capite VIII. Confessionis Helveticae bripartita...*²⁵, sub președinția profesorului Dézsi Márton, în Colegiul din Aiud. Disertația lui Enyedi este împărțită în două, prima conținând 11 teze, a doua 15. Pe pagina de titlu se află însemnul de proprietate manuscris al lui Borosnyai Nagy Zsigmond din anul 1742. În momentul de față avem cunoștință despre trei exemplare păstrate: unul în colecția Bibliotecii Széchényi din Budapesta, unul

în colecțiile Bibliotecii Academiei Române din Cluj și unul în colecția Teleki.

Cercetarea disertațiilor, descrierea lor în cataloage „este o lucrare voluminoasă și plictisitoare”, cum a notat Teleki Sámuel într-o scrisoare adresată bibliotecarului său, la 10 septembrie 1811²⁶. Dar nu este o lucrare fără rost. Aceste tipărituri, despre a căror originalitate, conținut științific sau despre problema identificării adevăratului autor au fost și sunt discuții purtate de specialiștii în domeniu, sunt destul de rare, unele chiar unicate. Disertațiile ne pot oferi multe date, care pot fi valorificate nu doar în istoria educației și a instituțiilor de învățământ, ci și în istoria tiparului, a cărții și a colecțiilor personale, în istoria diferitelor ramuri ale științei, istoria gândirii, filologie, genealogie sau istoria culturii.

Note:

1. *Lexikon des gesamten Buchwesens*, Zweite, völlig neubearbeitete Auflage. Hgb. von Severin Corsten, Günther Pflug und Friedrich Adolf Schmidt-Künsemüller, Band II, Stuttgart, Anton Hiersemann, 1989, p. 325; *Pedagógiai lexikon. I. kötet. A-H*, Főszerk. Báthory Zoltán, Falus Iván, Budapest, Keraban Kiadó, 1997, p. 292; WEIJERS, Olga, *The medieval disputatio = Hora est!* Leiden, Universiteitsbibliotheek Leiden, 2005, p. 23, lucrare disponibilă la adresa de web: www.lorentz.leidenuniv.nl/history/proefschriften/hora_est.pdf (accesat la 15. 01. 2017, ora 9).
2. Mészáros István, Németh András, Pukánszky Béla, *Bevezetés a pedagógia és az iskoláztatás történetébe*, Osiris Kiadó, Budapest, 2001, p. 54. Freedman, Joseph S., *Disputations in Europe in the Early Modern Period = Hora est!*, Universiteitsbibliotheek Leiden, Leiden, 2005, p. 30-32, lucrare disponibilă la adresa de web: www.lorentz.leidenuniv.nl/history/proefschriften/hora_est.pdf (accesat 15. 01. 2017, ora 11).
3. În acestea sunt prezentate doar punctele / tezele disertației.
4. Fazakas István, *Tanügyi rendszerek Erdélyben a XVIII. század végéig*, Pallas Akadémia, Csíkszereda, 2006, p. 34-35.
5. *Ibidem*. p. 36.
6. *Ibidem*. p. 53.
7. *Ibidem*. p. 62.
8. *Ibidem*. p. 63-64. Jakó Zsigmond, Juhász István, *Nagyenyedi diákok. 1662-1848*, Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1979, p. 13.
9. Koncz József, *A marosvásárhelyi Evang. Reform. Kollégium története (1557-1895)*. Második, átdolgozott, szerkesztett, bővített kiadás. Mentor Kiadó, Marosvásárhely, 2006, p. 480.
10. Despre colecția de disertații al lui Teleki, vezi și: Kimpián Annamária, *A Teleki Téka disszertációgyűjteménye*, În *A Telekiek és a kultúra. Tanulmánykötet*, Kiadja a Teleki Téka Alapítvány, Marosvásárhely, 2017, p. 225-246.
11. Inv. nr. 5047; cota Tq-156 b col. 2. RMK II.764;

RMNY 2356.

12. Inv. nr. 5047; cota Tq-156 b col. 9. RMK II. 747; RMNY 2366

13. Inv. nr. 5047; cota Tq-156 b col. 7 și col. 8. Pentru disertația lui Csehi (col. 7): RMK II. 871; RMNY 2679; pentru disertația lui Cimbalmos (col. 8): RMK II. 870; RMNY 2678.

14. Oláh Róbert, *Orodoxia és okkultizmus? Nonkonformista művek Miskolczi Csulyak István és Tofeus Mihály könyvtárában*, în „Magyar Könyvszemle”, 132 évf. 1/2016, p. 41.

15. V. Ecsedy Judit, *A váradi könyvnyomtatás virágkora, în Tipográfia régtől fogva. A nagyváradi nyomdászat 450 éves története*, Szerkesztette Boka László, Emödi András, Országos Széchényi Könyvtár – Argumentum Kiadó, Budapest, 2016, p. 31.

16. Szabó Miklós, Tonk Sándor, *Erdélyiek egyetemjárása a korai újkorban. 1521-1700*. Szeged, Közreadja a József Attila Tudományegyetem, 1992, nr. 964; Szögi László, *Magyarországi diákok németországi egyetemeken és akadémiákon. 1526-1700. Ungarländische Studenten an den Deutschen Universitäten und Akademien 1526-1700*, Közreadja az Eötvös Lóránd Tudományegyetem Levéltára, Budapest, 2011, nr. 4439.

17. *Intézménytörténeti források a Debreceni Református Kollégium Levéltárában. I. A kollégiumi levéltár repertórium. Diáknévsor 1588-1792. Iskolán kívül lakók névsora*. A kötetet szerkesztette, a kísérő tanulmányokat írta és a képeket válogatta Szabadi István, Debrecen, Kiadta a Tiszántúli Református Egyházkerület a Kollégium fennállásának 475. évében, 2013.

18. *Ibidem*, nr. 675.

19. Szabó Miklós, Tonk Sándor, *op. cit.*, nr. 961; Szögi László, *op. cit.*, nr. 1801.

20. Inv. nr. 5042; cota Tq-153 col. 2 și col. 11. RMK II. 1065. RMNY 3244.

21. Inv. nr. 5042; cota Tq-153 col. 12. RMK II. 1069, RMNY 3249.

22. Inv. Nr. 5042; cota Tq-153 col. 14. RMK II. 1070, RMNY 3250.

23. Inv. nr. 3340; cota Tq-1525 col. 7. RMK II. 1117, RMNY 3394.

24. Despre Grellius se știa că s-a înscris la universitatea din Wittenberg la 5 iulie 1658, și-a susținut disertația în anul 1659. Începând cu anul 1663 a devenit rector în Sighișoara. Szabó Miklós, Tonk Sándor, *op. cit.*, nr. 160; Szögi László, *op. cit.*, nr. 4467.

25. Inv. nr. 5042; cota Tq-153 col. 1. RMK II. 1484

26. *Teleki Sámuel és a Teleki-Téka*, válogatta, bevezetéssel és jegyzetekkel ellátta Deé Nagy Anikó, Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1976, p. 139-140; Deé Nagy Anikó, *A könyvtáralapító Teleki Sámuel*, Erdélyi Múzeum-Egyesület, Kolozsvár, 1997, p. 369-370.

Bibliography:

Deé Nagy Anikó, *A könyvtáralapító Teleki Sámuel [Samuel Teleki the Library-Founder]*, Erdélyi Múzeum-Egyesület, Kolozsvár, 1997.

Fazakas István, *Tanügyi rendszerek Erdélyben a XVIII. század végéig [Educational Systems in Transylvania Until the End of the 18th century]*, Pallas Akadémia, Csíkszereda, 2006.

Intézménytörténeti források a Debreceni Református Kollégium Levéltárában. I. A kollégiumi levéltár repertórium. Diáknévsor 1588-1792. Iskolán kívül lakók névsora [Sources of Institutional History in the Archives of the Reformed College from Debrecen. I. The Repertory of the College's Archive. List of Students 1588-1792. List of Students Outside of the School], A kötetet szerkesztette, a kísérő tanulmányokat írta és a képeket válogatta Szabadi István, Debrecen, Kiadta a Tiszántúli Református Egyházkerület a Kollégium fennállásának 475. évében, 2013.

Jakó Zsigmond, Juhász István, *Nagyenyedi diákok. 1662-1848 [Students From Nagyenyed. 1662-1848]*, Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1979.

Koncz József, *A marosvásárhelyi Evang. Reform. Kollégium története (1557-1895) [A Short History of the Reformed College of Targu Mures]*, Második, átdolgozott, szerkesztett, bővített kiadás. Mentor Kiadó, Marosvásárhely, 2006. Mészáros István, Németh András, Pukánszky Béla, *Bevezetés a pedagógia és az iskoláztatás történetébe [Introduction to the History of Pedagogy and Education]*, Osiris Kiadó, Budapest, 2001.

Oláh Róbert, *Orodoxia és okkultizmus? Nonkonformista művek Miskolczi Csulyak István és Tofeus Mihály könyvtárában [Orthodoxy and Occultism? Nonconformist Works in the Libraries of Miskolczi Csulyak István and Tofeus Mihály]*, în „Magyar Könyvszemle” [Hungarian Book Review], 132 évf. 1/2016, p. 31-46.

Szabó Miklós, Tonk Sándor, *Erdélyiek egyetemjárása a korai újkorban. 1521-1700 [Peregrination of Transylvanian Students?]*, Közreadja a József Attila Tudományegyetem, Szeged, 1992.

Teleki Sámuel és a Teleki-Téka [Samuel Teleki and the Teleki Library], válogatta, bevezetéssel és jegyzetekkel ellátta Deé Nagy Anikó, Bukarest, Kriterion Könyvkiadó, 1976.

V. Ecsedy Judit, *A váradi könyvnyomtatás virágkora [Golden Age of Bookprinting in Oradea]*, în *Tipográfia régtől fogva. Nagyváradi nyomdászat 450 éves története [Old Typography. 450 Years History of Typography in Oradea]*, Szerkesztette Boka László és Emödi András, Országos Széchényi Könyvtár – Argumentum Kiadó, Budapest, 2016, p. 22-48.